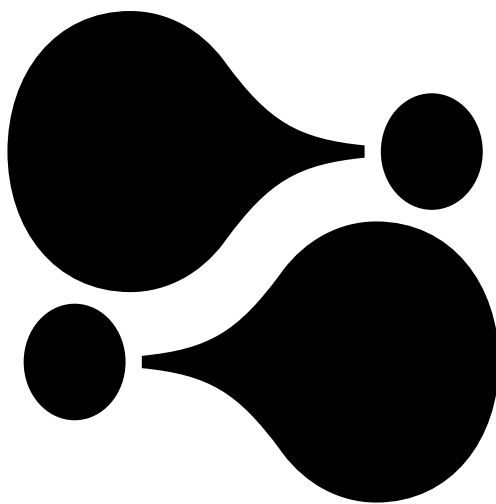

Un matí amb Cristina Rivera Garza: Violències íntimes

Propostes per treballar a l'aula

Índex

Cristina Rivera Garza	3
<i>El invencible verano de Liliana</i>	4
Activitat 1. Entrevista a Cristina Rivera Garza	5
Activitat 2. Textos del llibre — Fragment 1	9
Activitat 3. Textos del llibre — Fragment 2	11
Activitat 4. Textos del llibre — Fragment 3	13
Activitat 5. Posar nom als abusos	15
Activitat 6. Campanyes de conscienciació	17

Cristina Rivera Garza

Cristina Rivera Garza, nascuda a Matamoros (Mèxic) el 1964, és una de les veus més rellevants de la literatura mexicana contemporània. Novel·lista, poeta, contista i assagista, és l'única autora que ha estat reconeguda en dues ocasions amb el Premi Internacional Sor Juana Inés de la Cruz, guardó atorgat a escriptores en llengua espanyola d'Amèrica Llatina i el Carib. Fa més de trenta anys que viu als Estats Units, i actualment és professora a la Universitat de Houston, Texas, on va fundar el doctorat en Escriitura Creativa en espanyol. Forma part del Colegio Nacional de México, una institució que agrupa els i les principals intel·lectuals, científics i artistes del país.

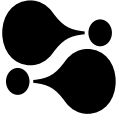

Els seus llibres més recents en castellà són *El invencible verano de Liliana* (Literatura Random House, 2021) i *Autobiografía del algodón* (LRH, 2020): ambdues giren en torn de la seva història personal i familiar, estretament vinculada a la realitat social de Mèxic. Rivera Garza ha conreat molts gèneres, des de la novel·la fins al conte, la poesia o l'assaig, sempre explorant noves vies d'expressió lingüística. En moltes de les seves obres l'autora reflexiona, a la vegada que fa patent, el poder de la literatura i la paraula per enfrontar-nos al dolor, la pèrdua i la injustícia, tant a nivell personal com col·lectiu.

CC BY-NC-SA
CCCB-Ajuntament de
Barcelona, Robert
Ramos, 2022.

Actualment Rivera Garza està treballant en el projecte “Els diaris de *Solanum Tuberosum*”, una indagació en les notes personals del seu pare, que va participar en diverses campanyes de recol·lecció de patata salvatge. Aquest llibre abordarà també les conseqüències mediambientals d'aquest cultiu massiu, avui abandonat, però que ha transformat profundament el paisatge i els ecosistemes mexicans.

cristinariveragarza.blogspot.com

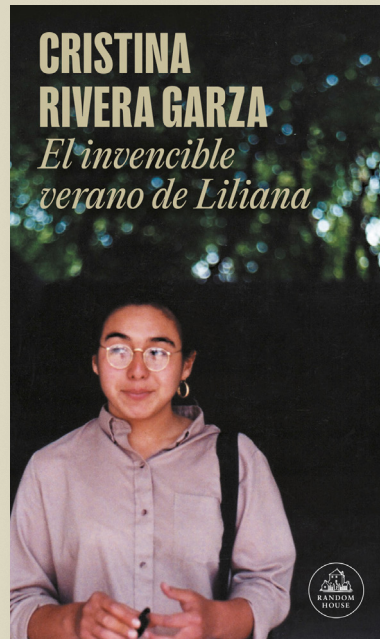

El invencible verano de Liliana

El 16 de juliol de 1990, Liliana Rivera Garza, de 20 anys i germana de l'autora, va ser estrangulada a mans d'un noi que havia estat la seva parella i de qui ella intentava allunyar-se. Per a escriure el llibre, l'autora va rellegir els diaris personals de la seva germana en un intent de fer-nos arribar la seva veu, no només el seu patiment sinó també les seves esperances i somnis.

El llibre és també una reflexió en torn del femicidi com a problema estructural de la societat mexicana i arreu del món. En aquest sentit, l'autora subratlla la importància de desenvolupar un vocabulari que ens permeti identificar la violència, no només física sinó també psicològica, i la necessitat de fer front plegats i plegades a la cultura patriarcal, que es troba al rerefons de la violència de gènere.

El invencible verano de Liliana
Random House, 2021.

Activitat 1

Entrevista a Cristina Rivera Garza ¹

Cristina Rivera Garza ha necessitat que passessin trenta anys, durant els quals ha escrit una vintena de llibres, abans d'enfrontar-se a la història que, des del principi de la seva trajectòria, “necessitava explicar algun dia”: l'assassinat de la seva germana petita, Liliana, el 16 de juliol del 1990. “Encara no s'ha fet justícia”, explica l'autora mexicana, que a *El invencible verano de Liliana* “restitueix” la vida d'aquella jove estudiant d'arquitectura vitalista, patidora i carismàtica a partir de les seves cartes i anotacions, però també gràcies al testimoni de familiars, companys d'universitat i el periodista que va escriure diversos articles sobre el cas. El llibre, escrit en un to sobri, als antípodes del sentimentalisme, colpeix i emociona.

1
Nopca, Jordi.
(19/07/2021).
Cristina Rivera
Garza: “La meva
germana va tenir
dos grans enemics:
el seu assassí i el
patriarcat”. Ara.
[https://llegim.ara.
cat/entrevistes/
meva-germana-grans-
enemics-assassi-
patriarcat-cristina-
rivera-garza-
literatura-random-
house_128_4059498.
html](https://llegim.ara.cat/entrevistes/meva-germana-grans-enemics-assassi-patriarcat-cristina-rivera-garza-literatura-random-house_128_4059498.html)

¿Encara no sap què va fer que, l'any passat, es veiés amb forces d'agafar les set capses amb les pertinences de la seva germana Liliana i s'hi submergís?

Els dols són processos estranys, molt únics, i cadascú necessita temps diferents. A part del dol privat que he passat per la Liliana, hi ha hagut diversos estímuls socials que m'han portat a escriure sobre ella. Un dels més importants ha sigut la producció d'un llenguatge social ampli que em permetés abordar el seu cas sense revictimitzar la víctima ni exonerar el victimari.

Quan van assassinar la Liliana, la paraula feminicidi no existia.

El llibre és un intent de fer justícia verbal i cultural sobre aquesta violència. Hi ha un assaig de Rachel Louise Snyder, *Sin marcas visibles* [Urano, 2021], que tracta sobre les famílies que han patit pèrdues violentes, i també sobre els graus de letalitat de l'agressor: per desgràcia, el que fa tan complexos aquests assassinats és que s'hi barreja l'amor romàntic. Poder esmentar la violència de gènere, l'assetjament i els abusos és un primer pas. Als anys 80, quan ella patia tot això, aquestes i altres paraules no es feien servir.

Tot i així, part de les cartes i anotacions personals de la Liliana mencionen la sensació de sentir-se privada de llibertat per aquell “home del passat” que no es treia de sobre.

Ella estava al corrent que alguna cosa no anava bé. Se sentia progressivament atrapada. Els últims anys, dues paraules que apareixen de manera recurrent a les cartes són llibertat i autonomia. Hi donava molt de valor perquè se'n sentia privada.

Recupera la veu de la seva germana a través dels textos íntims.

La literatura vol donar l'oportunitat de viure altres vides. Els llibres produeixen realitat, no la reflecteixen.

¿Havia intentat escriure sobre ella abans?

Sempre. I sempre havia fallat, perquè m'hi aproximava des de la ficció. Quan vaig començar a llegir tots aquells documents íntims vaig adonar-me que la veu ja existia, no l'havia de recrear. La Liliana de les cartes i notes personals té una veu poderosa i bella. És la veu d'una escriptora incipient, a més.

Algun dia hauria pogut arribar a publicar llibres, com vostè, però Ángel González Ramos, la seva exparella, va entrar a l'apartament de Ciutat de Mèxic on vivia i la va assassinar. Només tenia 20 anys.

Ell li va prendre la vida, l'aire i les paraules. Per això el llibre vol reivindicar que, més enllà de l'assassinat i de la violència de gènere que la meva germana va patir, ella va tenir una vida plena: tenia plans, somnis i penes. Quan una dona és víctima d'un feminicidi se'ns oblidava sovint que la seva vida prèvia va ser tan complexa, densa i fins i tot feliç com la vida dels altres.

L'assassí és com un fantasma que s'arrossega per tot el llibre. Podria formar part d'una novel·la gòtica.

M'agrada molt, aquesta idea! La presència de l'assassí plana sobre tot el llibre, és una espècie de taca. Estic farta de les novel·les que s'aproximen als criminals dotantlos d'una espècie de glamur: és una posició equivocada i perillosa.

Trenta-un anys després de l'assassinat, no s'ha fet justícia.

Un text com el que he escrit no cura ni sana. L'únic que ho pot fer és que es faci justícia.

Seria una justícia diferida, ajornada durant molt de temps.

És l'únic que ens queda. En l'assassinat de la meva germana tenim un presumpte feminicida contra el qual es va dictar una ordre de presó. Ell va fugir... i continua lliure.

El feminicidi està tipificat a Mèxic des de fa molt poc. El llibre parla d'un cas concret, però descriu tota una societat.

Fins al 14 de juny del 2012 no es va incorporar com un delicte. Hi ha una gran impunitat que encara domina el panorama dels feminicidis. Passa a Mèxic i a molts altres llocs.

La violència contra les dones que descriu el llibre és personal, però també sistèmica.

La Liliana va tenir dos grans enemics: el seu assassí i el patriarcat. Ángel González Ramos és la materialització de totes les coses contra les quals havia de lluitar ella, però al darrere hi tenia tota una estructura que el protegia. Fins a l'últim moment, la Liliana creia que podia vèncer tota sola el patriarcat, i en això s'equivocava. El que hem vist al cap dels anys és que és una lluita que hem de fer totes juntes i a través de tots els mitjans possibles.

Al llibre la primera persona de la narradora és molt discreta.

No m'agrada participar en les narratives aïllacionistes de l'extraordinari, sinó mostrar el que tenim en comú. L'experiència personal s'entretéixeix amb la dels altres, per això volia donar veu a amics, coneixuts i familiars de la Liliana. Encara que el llibre sigui molt personal, no és ni una memòria ni una autobiografia, sinó que recorre a eines de la literatura documental, com fa Svetlana Aleksíevitx.

¿Per això explica els fets amb tanta contenció?

La història que explico és terrible en si mateixa. Afegir-hi qualsevol mena d'estridència l'hauria perjudicat.

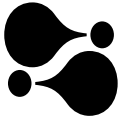
Hi va començar a treballar durant els primers mesos de la pandèmia. El confinament la va ajudar?

La pandèmia va augmentar el sentit d'urgència. Globalment i íntimament. Em donava forces quan pensava que podia morir al cap de dues setmanes i no hauria pogut escriure l'únic llibre que de debò he necessitat escriure mai. El perill era molt present, a dins i fora del relat.

Mentre llegia el llibre tenia l'esperança que la Liliana aconseguiria escapar-se de la mort.

És una esperança que tenia jo també mentre escrivia. Restituir la presència de la Liliana a través de les seves paraules i dels que ens l'hem estimat és una manera de salvar-la, no?

-
- Quina funció creus que té el llenguatge per a l'autora? Reflexiona sobre com la capacitat de posar nom a les coses i als fets, dona visibilitat a realitats i injustícies que passen sovint com a normalitzades.
 - A part del tema que tractem, tens algun exemple més en què el llenguatge hagi donat visibilitat a una injustícia o discriminació?

Activitat 2

Textos del llibre

Fragment 1 ²

2
Rivera Garza,
Cristina, El
invencible verano
de Liliana, Random
House, 2021. Pàgines
41-42

Mi padre se adueña del azadón y, a sus 84 años, se dedica a quitar toda la maleza concienzudamente, inclinándose para arrancar la hierba más testaruda o para deshacer los terrones con las manos cuando nada más parece funcionar. Resopla. Hace pausas. Suda copiosamente. Y, mientras se agacha sobre la tierra y llora con discreción, siempre en silencio, me pregunto cuántas veces al día se acuerda de Liliana, de la cantidad de dinero que le exigieron en la Procuraduría hace ya casi tres décadas para continuar con la investigación del feminicidio de Liliana. La mordida de rigor. Cuántas veces al día o al año se reprocha el no haber tenido los fondos suficientes. Cuántas veces retumban en sus orejas las palabras soeces, las palabras crudas, las palabras bestias de fauces abiertas con que los comandantes y agentes se refirieron al cuerpo de Liliana. A la vida de Liliana. A la muerte de Liliana. ¿Cuántas veces al día murmura la palabra justicia? **Uno nunca está más inerte que cuando no tiene lenguaje.** ¿Quién, en ese verano de 1990, iba a poder decir, con la frente en alto, con la fuerza que da la convicción de lo correcto y de lo cierto, y la culpa no era de ella, ni dónde estaba ni cómo vestía? ¿Quién en un mundo donde no existía la palabra *feminicidio*, las palabras *terrorismo de pareja*, podía decir lo que ahora digo sin la menor duda: la única diferencia entre mi hermana y yo es que nunca me topé con un asesino?

La única diferencia entre ella y tú.

En un mundo así, **guardar silencio fue una forma de arroparte**, Liliana. Una forma torpe y atroz de protegerte. [...] Porque estábamos muy solos, Liliana. Porque nunca estuvimos tan huérfanos, tan desasidos, tan lejos de la humanidad. Más solos que nunca en una ciudad feroz que se nos vino encima con **las mandíbulas poderosas del machismo**: si no la hubieran dejado ir a la Ciudad de México, si se hubiera quedado en casa, si no le hubieran dado tanta libertad, si la

hubieran enseñado a distinguir entre un buen hombre y otro peor. No supimos qué hacer. Ante lo inimaginable, no supimos qué hacer. Ante lo inconcebible, no supimos qué hacer. Y callamos. Y te arropamos en nuestro silencio, resignados ante la impunidad, ante la corrupción, ante la falta de justicia. Solos y derrotados. Solos y desechos. Triturados. Tan muertos como tú. Tan sin aire como tú.

Y, mientras eso pasaba, mientras nos arrastrábamos por debajo de las sombras de los días, se multiplicaron las muertas, se cernió sobre todo México la sangre de tantas, los sueños y las células de tantas, sus risas, sus dientes, y los asesinos continuaron huyendo, prófugos de leyes que no existían y de cárceles que eran para todos excepto para ellos, que contaron desde siempre con el beneplácito de la duda y la disculpa anticipada, con el apoyo de los que culpan sin empacho a la víctima e incluso ahora, después de tantos años, todavía cuestionan la decisión de la chica, la falta de juicio de la chica, la tremenda equivocación de la chica. Hasta que llegó el día en que, con otras, gracias a la fuerza de otras, pudimos pensar, imaginar siquiera, que también nos tocaba la justicia. Que la merecías tú. Que la valías tú también entre todas las muchas, entre todas las tantas. Que podíamos luchar, en voz alta y con otras, para traerte aquí, a la casa de la justicia. Al lenguaje de la justicia.

-
- Extreue les idees principals d'aquest fragment i explica com estan relacionades.
 - En els casos de violència de gènere sovint es criminalitza la víctima en lloc de l'agressor. Reflexiona en grup i enumera les expressions més habituals. Detecteu també actituds en les què pren forma aquesta criminalització: al teu voltant, a sèries, pel·lícules, anuncis, notícies...

Activitat 3

Textos del llibre

Fragment 2³

Querido Ángel:

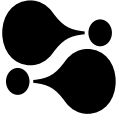
³
Ídem. Pàgines 97-98

Me encuentro verdaderamente confundida (más que nada), triste humillada... ¿Se pueden olvidar las cosas tan fácilmente? ¿Puedes olvidarlas tú?... yo no, no sé si afortunada o desafortunadamente, pero soy de esas raras personas que apenas a los 17 años tiene demasiado alto algunos valores, ya sabes... la honestidad, y todas esas cosas raras, y no hablo de la moral o mojigaterías, simplemente lo que uno piensa es lo más elemental para amar a los demás y a uno mismo... amor, sí... sencillo, no tan sólo amor egoísta por una sola persona, sino por todo, por todos... A lo mejor soy pendeja, pero tengo la convicción de que yo tengo la razón.

Las cosas pasan delante de uno (o si lo prefieres, por detrás) si te interesan, las tomas, si no, lo mejor y más sensato es dejarlas pasar... pensando eso no puedo, no logro entender, por qué me tomaste, para hacer después esto... ¿por qué no me dejaste pasar? ¿Me lo merecía? yo sé que no. ¡Oh! he pensado tantas cosas, mi cerebro está hecho un caos.

No censuro recordar o querer a otra perdona, eso no. En los sentimientos, en las dudas... es difícil influir, pero lo que no concibo, lo que se me hace sucio, enteramente reprobable es no hablar, el no habérmelo dicho... No podrás decir que son cosas que no me incumben, tengo derecho a saber las cosas, SÍ, el derecho que me dan 6 meses de convivencia contigo, 6 meses (¿o dos años?) de palabras, 6 meses de muchas cosas...

¿Por qué, Ángel? si yo no te pedí, si yo no mendigué palabras de cariño, ¿por qué me las diste?... ¿Por qué tanta vehemencia? Nunca me imaginé que fueras así, y aún ahora no lo creo, no pensé que fueras mala leche. Te pensé agresivo, terco y hasta un poco tonto, pero ¿mala gente? Por dios (bueno, por dios no, porque yo no tengo uno) que no.

¿Me pensaste demasiado débil como para entenderlo? Quizá lo parezca, pero no soy débil, no lo soy. Me he caído y me he vuelto a levantar. No digo que mi vida sea un drama griego, porque no lo es, pero creo que me han educado para ser mejor, para no dejarme vencer, para crear y para aprender...

Bueno, después de una gran parrafada, sólo me queda decirte que si me costó un año enamorarme de ti, espero que olvidarte me cueste menos tiempo.

Sé que tarde o temprano voy a encontrar lo que sentimentalmente busco.

Supongo que no querrás contestar esto, y mucho menos buscarme, y siendo así, ya encontraré la forma de mandar tus cosas a “tu” casa. Tuya (por algún tiempo).

Liliana.

P.P. ¿Por qué lo tuve que saber por Verónica? Creo que eso fue lo humillante.

P.P. de P.P. YO SÉ QUE MO ME MEREZCO COSAS ASÍ!!! ESTO ES INJUSTO!!! (en pocas palabras)

Toluca, Méx., un lunes de julio de 1987

-
- Llegeix i comenta aquesta carta. Què ha passat? Com se sent Liliana?

Activitat 4

Textos del llibre

Fragment 3 ⁴

⁴
Ídem. Pàgines 214-216

Pero, después del viaje entrañable a Oaxaca en el verano del 89, después del beso con Manolo antes de partir nuevamente a Tampico a mediados de octubre, después de las cartas apasionadas que intercambió con Ana hasta el final del año, dándose cuenta y aceptando que el amor entre ellas era real, el nombre de Ángel González Ramos volvía a surgir. Borroso, confundido entre las letras enmarañadas de la cuarta línea de la carta con que saludaba a una nueva década, el nombre continuaba ahí.

No sé cómo me puedo enredar con alguien si sé que Ángel sigue ahí.

A unos días antes de la caída del Muro de Berlín, el fantasma de su nombre también parecía atravesar la desazón de la nota con la que empezaba el Cuaderno Dos:

06 noviembre 1989

... A pesar de todo, me encuentro aquí, Nos encontramos aquí, formando parte de un núcleo estúpido. ¿Hay salidas? ¿Puertas? Quizá, si tan sólo existiera una ventana. ¿Qué pasa? El mundo da vueltas, y yo sigo aquí, como si no pasara nada, estática. Inmóvil.

¿Por qué continuaba Liliana regresando una y otra vez a una relación que, al menos desde afuera, le ofrecía sólo inestabilidad y daño? En *No Visible Bruises*, Snyder propone dos preguntas alternativas. La primera: ¿por qué regresa una y otra vez el depredador? La segunda: ¿Cuál es la reacción más lógica cuando alguien es atacado por un oso? La respuesta a la primera pregunta abre el campo de lo mucho que hay todavía por saber acerca de las masculinidades atrofiadas en un contexto patriarcal. La segunda, añadía Snyder, nos lleva directamente a un momento de decisión, a una decisión de vida o muerte. Si un oso te ataca, ¿lo atacas a su vez, sabiendo que puede

herirte con facilidad, o te haces el muerto y cedes? Snyder me hizo entender algo fundamental con esta descripción: “Las víctimas se quedan porque saben que cualquier movimiento súbito va a provocar al oso. Se quedan porque con el tiempo han podido desarrollar algunas herramientas capaces de calmar, a veces con éxito, a la pareja furiosa: ruegan, suplican, prometen, adulan, demuestran públicamente su afecto por el depredador y su alianza contra la gente que, como la policía o los licenciados o los amigos o la familia, podría salvar sus vidas. Las mujeres maltratadas se quedan porque ven que el oso se aproxima. Y quieren vivir”.

-
- Quin paper creus que té l'amor romàntic en la violència dins de la parella? Enumera les característiques de l'amor romàntic i reflexiona sobre la relació que tenen amb els fonaments d'una relació tòxica.
 - Segons Rachel Snyder, quins són els factors per reconèixer una relació que pot derivar en tòxica o violenta?

Activitat 5

Posar nom als abusos

Relaciona els següents conceptes amb les seves definicions⁵:

—
Conceptes:

1 - Amor romàntic	6 - Patriarcat
2 - <i>Victim blaming</i>	7 - Sororitat
3 - Androcentrisme	8 - <i>Slut-shaming</i>
4 - Femicidi	9 - Test de Bechdel
5 - Llum de gas	10 - Síndrome de la barrufeta

—
Definicions:

- Concepte antropològic que descriu una organització social i cultural, en què les relacions són estructurades pel domini de l'home sobre la dona. És un sistema que promou una desigualtat estructural basada no tan sols en la diferència entre homes i dones, sinó en la inferioritat de les dones respecte dels homes en tots els àmbits de la societat.
- Terme amb què es designa l'abús subtil i manipulador mitjançant el qual s'erosiona l'autoestima i la confiança d'una dona fins al punt d'anul·lar-ne la personalitat. Es considera una de les conductes més comunes entre els maltractadors.
- És una manera d'entendre l'amor associada a una sèrie de mites transmesos per mitjà de relats literaris, films o cançons: ha de ser per sempre, exclusiu, ha de poder assumir i superar totes les dificultats i ha d'omplir tots els aspectes de la vida. Implica un elevat grau de dependència afectiva i manca de llibertats.
- Visió del món i de la cultura centrada en el punt de vista masculí.

5
Ardévol Mallol,
Clara. (07/03/2020).
Diccionari feminista:
més de cent paraules
imprescindibles.
Vilaweb. <https://www.vilaweb.cat/noticies/que-es-la-sororitat-un-diccionari-feminista/>

- ___ Solidaritat, respecte i suport mutu entre dones per a establir relacions positives i una aliança existencial i política que contribueixi a l'eliminació social del masclisme i a l'apoderament individual i col·lectiu de les dones.

- ___ Culpar les víctimes de violència masclista (sigui sexual, física o psicològica) d'aquesta violència, en compte de culpar-ne l'agressor. Significa capgirar les responsabilitats: jutjar, de manera més o menys subtil, la conducta de la víctima i qüestionar si hauria pogut fer res per a evitar l'agressió o fins i tot si l'ha provocada.

- ___ En ficció, tendència a representar grups en què hi ha molts membres masculins, amb una característica que els defineix, mentre que només hi apareix un personatge femení, sense cap més característica que ser dona i sovint estereotipat.

- ___ Assassinat d'una dona pel fet de ser-ho. És la màxima expressió de la violència masclista.

- ___ Conjunt de normes per a avaluar el masclisme en els productes de ficció. S'aplica seguint els paràmetres següents: l'aparició, pel cap baix, de dos personatges femenins i el fet que aquests dos personatges interactuïn en algun moment sobre alguna qüestió que no tingui a veure amb els homes.

- ___ Acció de culpabilitzar una dona fent al·lusió als seus comportaments o desigs sexuals. Parteix de la creença que les dones són sexualment passives i, per tant, que mostrin el seu desig és quelcom que se'ls ha de retreure, que els resta respectabilitat.

Activitat 6

Campanyes de conscienciació

El Ministerio de Igualdad va dur a terme una campanya de conscienciació en motiu del 25N, Dia Internacional per a l'eliminació de la violència contra les dones⁶:

<https://www.youtube.com/watch?v=vxfR1-zqdwY>

-
- Quin és el missatge?
 - A qui va dirigida aquesta campanya?
 - En qui posa el focus, en la víctima o en l'agressor?
 - Creus que són necessàries més campanyes com aquesta?
 - Què podem fer al nostre voltant per canviar unes maneres de pensar i punts de vista tan arrelats?

⁶
Canal Ministerio
de Igualdad
(21/11/2022).
#EntoncesQuien.
[Archivo de vídeo].
Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=vxfR1-zqdwY>

